

Іосіф Іпалітавіч Жылінскі (1834 – 1916 г.) – генерал, кіраўнік Заходняй экспедыцыі па асушэнню балот на Палессі (1873)

Спробы асушвання Палескіх балот, як казалі, самага вялікага балота ў Еўропе, прадпрымаліся яшчэ ў сярэднія вякі. На дзяржаўным узроўні гэтыя працы сістэматычна сталі весціся пачынальна з 1873 года.

З 1873 па 1898 гг. для вывучэння прыродна-кліматычных умоў Палесся, правядзення вышукальных работ, праектавання асушальнай меліярацыі і арганізацыі гідрамеліярацыйнага будаўніцтва была створана Заходняя экспедыцыя па асушэнню балот.

Працамі кіраваў генерал І.І.Жылінскі (1834 - 1916), выхадзец з Віленшчыны. Іосіф Іпалітавіч з'яўляўся адмыслоўцам высокай кваліфікацыі, скончыў Пецябургскі інстытут корпуса інжынераў і геадэзічнае аддзяленне Акадэміі Генштаба (1854). Служыў паручнікам у корпусе інжынераў шляхоў зносін. У 1860 г. камандзіраваны ў Мінскую і Магілёўскую губерні. У 1864—65 гадах працаваў у Германіі, Бельгіі і Англіі. Член Мінскага таварыства аматараў прыродазнаўства, этнаграфіі і археалогіі. Аўтар прац “Кароткі агляд Палесся і яго каналізацыі” (1892), “Нарыс работ Заходняй экспедыцыі па асушэнні балот (1873—1898)” (1899), “Нарыс асушальных работ у Палессі да 1883 г.” (1909).

Засваенне Палескай нізіны пачалося толькі пасля дэтальных тапаграфічных, гідралагічных, глебавых і іншых пошукаў. Атрымаўшы ў сваё распараджэнне грашовыя сродкі і стварыўшы адпаведны персанал, Іосіф Іпалітавіч Жылінскі прыступіў да правядзення вышукальніцкіх прац на Палессе, у геаграфічнае паняцце якога ўключалася велізарная тэрыторыя каля 8,7 млн. гектараў, якая мае ўмоўна выгляд трыкутніка з вяршынямі кутоў у гарадах Брэст, Магілёў, Кіеў.

У межах сучаснага Пінскага раёна меліярацыйныя працы праводзіліся на Моладзельчыцкай казёнай дачы, па рацэ Стубла (прыток Стырі), поруч сёлаў Парэчча і Жолкіна.

Экспедыцыяй былі закладзены асновы двухбаковага рэгулявання глебай вільготнасці, арганізаваны пункты назірання за гідралагічным рэжымам Палесся, у тым ліку метэастанцыя ў Пінску (1876 г.).

На падставе праведзеных у 1873 году пошукаў І. І. Жылінскім быў распрацаваны генеральны план асушвання Палесся. Асноўная ідэя плану складалася ў тым, каб “ухіліўшы прычыны, якія выклікалі стварэнне балот, дасягнуць больш раўнамернага размеркавання вады на плошчы Палесся і правільнага ў ім водаабарачэння, і гэтым шляхам вызваліць забалочаную прастору ад абцяжарваючага яе лішку вады”. Гэты буйны праект па асушванні

зямель не меў аналогаў у свеце. Ён быў высока ацэнены ў Расіі і за мяжой (залаты медаль на сусветнай выстаўцы ў Парыжы ў 1878 г.).

Работы вяліся па тэхнічных праектах, распрацаваных згодна з генеральным планам. У праектах прадугледжвалася, у прыватнасці, сетка магістральных і так званых бакавых каналаў. Вадацёкі прадугледжваліся па ніжэйшых участках мясцовасці ў абход азёраў і пагоркаў. Па меры неабходнасці праектныя рашэнні ўдакладняліся на стадыі будаўніцтва. Адмоўны ўплыў рабілі недахопы вышуканняў, якія вяліся ва ўмовах вялікіх балот. Каналы, па якіх прадугледжвалася спляўляць лес, праектаваліся з улікам гэтага патрабавання. Яны капаліся толькі ўручную, на выкідку. Спосаб вытворчасці работ залежаў ад ухілу мясцовасці і ўзроўню вады на балоце. Расчысткі рэчышчаў рэк рабіліся з берага або плытоў пры дапамозе чарпакоў, а пры іх спрамленні — энергіяй воднага патоку. У месцах перасячэння каналаў з дарогамі будаваліся драўляныя бэлучныя масты, а са сцяжынкамі — перакладзіны з бярэннаў і поручняў на іх.

На каналах акрамя мастоў будаваліся драўляныя шлюзы, якія рэгулявалі ўзровень вады. Рабілася гэта з мэтай павышэння ўраджайнасці лугоў шляхам іх затаплення вясной пры малых паводках і пад'ёму ўзроўню грунтавых вод у засушлівыя гады. Усё гэта рабілася, каб пазбегнуць пажараў і палепшыць рост траў другога ўкосу. Акрамя пастаянных рэгулятараў практыкаваліся часовыя перамычкі з калкоў і дзярніны. У вусцях некаторых асушальных каналаў рабілі млынавыя плаціны, якія выконвалі ролю водападводных збудаванняў.

За 1874—1897 гг. экспедыцыяй пабудавана 4367 вёрстаў асушальных каналаў, 549 мастоў і 30 шлюзаў, ачышчана 127 вёрстаў рэчышчаў рэк. З агульнай працягласці выкапаных каналаў на тэрыторыю, што прыкладна адпавядае цяперашняй Брэсцкай вобласці, іх прыпадала каля 1200 вёрстаў (25 працэнтаў да агульнай даўжыні па Палессі). Па даных І.І.Жылінскага, да 1897 г. было каналізавана 450 тысяч дзесяцін балот. На долю казённых зямель прыпадала 221 тысяча дзесяцін, на долю ўласнікаў і сялянскіх зямель — 229 тысяч дзесяцін.

Акрамя правядзення самых простых работ па паляпшэнні асушаных балот пад сенажаці экспедыцыя на невялікіх участках праводзіла доследы па вырошчванні на гэтых землях азімых і яравых зерневых культур, кармавых траў і агародніны. Гэта рабілася “... каб на справе паказаць палескаму селяніну спосабы і прыёмы распрацоўкі балота пад пашу і агароды ...даказаць магчымасць і мэтазгоднасць такой культуры і добрымі вынікамі яе выклікаць у ім ахвоту да пераймання”.

Вялікую цікавасць уяўляюць доследы экспедыцыі па пескаванні асушанага балота. Гэты прыём садзейнічаў паслабленню росту пустазелля, павышаў шчыльнасць глебы, змяншаў небяспечнасць пажараў у сухія гады і начных замаразкаў за кошт змяншэння капілярнасці тарфяной глебы і паслаблення, тым самым, выпарэння вільгаці з яе паверхні. Асушальныя работы на Палессі станюча адбіліся на росце лясных насаджэнняў і лугавых угоддзяў. Недаходныя раней землі ператварыліся ў асушаным стане ў самыя каштоўныя і прыбытковыя ўгоддзі ў выглядзе сенажацей і ў меншай ступені

— пашы і агародаў.

Кошт зямлі ўзрос у 7—10 разоў. Дзякуючы асушэнню балот, аздаравіўся клімат Палесся, хваробы перасталі насіць эпідэмічны характар, а спецыфічная палеская хвароба “каўтун” паступова знікала зусім. Рост насельніцтва на Палессі пачаў перавышаць звычайны працэнт гадавога прыросту ў еўрапейскай частцы Расіі. За перыяд з 1870 г. па 1896 г. колькасць сельскага насельніцтва на Палессі за кошт натуральнага прыросту і міграцыі ўзрасла: ў Брэсцкім павеце на 58,6 працэнта, Кобрынскім на 55,1 і ў Пінскім на 88,5 працэнта. Асушэнне балот стварала магчымасці для пракладкі новых дарог, што таксама садзейнічала паляпшэнню жыцця палешукоў, пашырала іх сувязі паміж раз’яднанымі населенымі пунктамі і прамысловымі цэнтрамі. За кошт асушэння балот забяспечвалася паніжэнне ўзроўню вады на мінеральных землях, дзе адбываўся працэс забалочвання. На частцы гэтых зямель стала магчымым высяваць азімыя збожжавыя культуры. Быў адкрыты шлях да сухіх астравоў, акружаных непраходнымі балотамі, і яны сталі прыдатнымі пад ворыва.

У пачатку 1900-х гадоў у сувязі са скарачэннем асігнаванняў работы па асушэнню балот Палесся значна скараціліся, экспедыцыя была ліквідавана. Яе функцыі перададзены мясцовым зямельным органам. На нарадзе па абмеркаванні вынікаў работы Заходняй экспедыцыі (1911, Мінск) была абгрунтавана неабходнасць далейшага асушэння балот Палесся. У 1913 створана вышукальна-будаўнічая палеская партыя, якая фактычна стала пераемнікам Заходняй экспедыцыі. З пачаткам 1-й сусветнай вайны дзейнасць партыі спынена.

Падводзячы вынікі дзейнасці экспедыцыі на Палессі, якая цягнулася 30 гадоў, І.І.Жылінскі пісаў: “Зробленыя да гэтага часу каналізацыйныя работы на Палессі... можна лічыць дастатковымі толькі пры цяперашніх эканамічных умовах краіны; па меры ж змянення гэтых умоў з часам, г.зн. па меры павелічэння насельніцтва і ўздыму культуры краіны, будзе з’яўляцца непазбежная неабходнасць у паступовым пашырэнні і дапаўненні існуючай сеткі каналаў. Зробленую да гэтага часу каналізацыю, незалежна ад карысці, якую яна прыносіць цяпер, нельга разглядаць як работу цалкам завершаную. Гэта толькі пакладзены пачатак для такога роду работ у будучым”.

Прадказанне І.І.Жылінскага спраўдзілася ў шасцідзiesiąтых гадах цяперашняга стагоддзя, калі пачаўся найважны этап у развіцці меліярацыі зямель.

Для эфектыўнай рэалізацыі комплексу меліярацыйных мерапрыемстваў у 1966 годзе ў Пінску ствараецца адмысловае Галоўнае кіраванне па асушванні зямель і будаўніцтву саўгасаў у Палессе - Палессевадбуд. Палескі край здабыў новае аблічча і ўвайшоў у лік рэгіёнаў, якія характарызуюцца высокімі вытворчымі паказчыкамі ў аграпрамысловым комплексе.

У канцы ХХ ст. меліяраваныя сельгасугоддзі Брэстчыны займалі 675 тысяч гектараў, што роўна амаль палавіне іх агульнай колькасці. З іх гаспадаркі атрымліваюць прыкладна 50 працэнтаў усёй прадукцыі раслінаводства, каля 60 працэнтаў кармоў. Меліярацыя не толькі змяніла

сістэму землекарыстання калгасаў і саўгасаў, але і садзейнічала ўмацаванню іх эканомікі, вырашэнню многіх сацыяльных пытанняў.

У апошнія гады ХХ ст. меліярацыя праводзілася не ў шырокіх маштабах, і галоўная задача заключаецца ў тым, каб забяспечыць надзейную працаздольнасць названага комплексу і доўгі тэрмін яго функцыянавання, не дапусціць страты многіх тысяч гектараў палепшаных зямель.

Шмат цікавай і карыснай інфармацыі пра меліярацыю Палесся і ў тым ліку аб Заходня экспедыцыі І.І.Жылінскага па асушэнню балот знаходзіцца ў адзіным на Брэстчыне Музеі гісторыі меліярацыі зямель Брэстскай вобласці, заснаваным ў Пінскім прадпрыемстве меліяратыўных сістэм (ПМС).

1. **Жилинский, И. И.** Очерк работ Западной экспедиции по осушению болот (1873-1898). Спб., 1899.
2. **Жылінскі Іосіф Іпалітавіч** // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Мінск, 1971. Т. 4. С. 437.
3. **Жилинский Иосиф Ипполитович** // Белорусская ССР : краткая энциклопедия : в 5 т. Минск, 1981. Т.5. С. 225.
4. **Жылінскі Іосіф Іпалітавіч** // Энцыклапедыя прыроды Беларусі : у 5 т. Мінск, 1983. Т.2. С. 298.
5. **Заходняя экспедыцыя па асушэнню балот Палесся** // Энцыклапедыя прыроды Беларусі : у 5 т. Мінск, 1983. Т. 2. С. 347-348.
6. **Бярозкіна, Н. Жылінскі Іосіф Іпалітавіч / Наталля Бярозкіна** // Энц. гісторыі Беларусі : у 6 т. Мінск, 1996. Т. 3. С. 380.
7. **Аношка, В. Заходняя экспедыцыя па асушэнню балот Палесся 1873–98 / Валерый Аношка** // Энц. гісторыі Беларусі : у 6 т. Мінск, 1996. Т. 3. С.426.
8. **Жылінскі Іосіф Іпалітавіч, рас. і бел. геадэзіст** // Бел. энц. : у 18 т. Мінск, 1998. Т. 6. С. 464.
9. **Заходняя экспедыцыя па асушэнню балот** // Бел. энц. : у 18 т. Мінск, 1998. Т. 7. С. 25.
10. **Жилинский Иосиф Ипполитович** // Республика Беларусь : энциклопедия : у 6 т. Минск, 2006. Т. 3. С. 541.
11. **Лукашик, П.И.** Мелиоративные работы, выполненные экспедицией И. И. Жилинского // Лукашик, П. И. История мелиорации земель Брестчины / П. И. Лукашик. Брест, 1998. С. 25-36.
12. **Лебедзь, У. Іосіф Іпалітавіч Жылінскі / У.Лебедзь, П.Лукашык** // Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Пінскага раёна. Мінск, 2003. С.110-112.
13. **Ильенков, В.** Мелиорацию начинали во благо...: [Экспедиция И. И. Жилинского] // Пінскі веснік. 1998. 4 снежня.
14. **Лебедь, В.** Так возрождалось Полесье : [Западная экспедиция И. И. Жилинского] / Владимир Лебедь, Петр Лукашик // Заря. 1999. 21 сент.

15. **Абухоўскі, Ю.** Палессе на картах мінулага : [Работы экспедыцыі І. І. Жылінскага] / Юрый Абухоўскі // Род. прырода. 2000. № 6.
16. **Куницкий, П.** В гости к королеве Боне : Экскурс в историю мелиорации приглашает совершить музей Пинского ПМС / Павел Куницкий // Живая вода. 2012. 17 ноября.
17. **Яскевіч, С.** Водна-паветраны рэжым – клопатамі меліяратараў : [Заходняя экспедыцыя пад кіраўніцтвам генерала Жылінскага] / Святлана Яскевіч, Алена Даўжанок, Надзея Бужан // Звязда. 2012. 29 ліст.
18. **Жилинский, Иосиф** Ипполитович, русский геодезист, генерал от инфантерии // <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
19. **Исследование** вод в период от 70-х годов XIX века до Великой Октябрьской социалистической революции : [Западная экспедиция по осушению болот Полесья (1873-1898 гг.) и Экспедиция по орошению на юге России (1880-1891 гг.), известные в литературе под названием экспедиций И. И. Жилинского] // <http://www.astronet.ru/msg/1192178/>
20. **Основные** этапы изучения природы Беларуси : [Огромную работу по изучению белорусских болот выполнила Западная экспедиция (1873–1898 гг.) под руководством И. И. Жилинского] // <http://www.zarubejye.com/novosti-turcii/n.htm?id=3705>
21. **Республиканский** Гидрометеорологический центр : [Изучением рек Белорусского Полесья длительное время (1873-1898 гг.) занималась “Западная экспедиция по осушению болот” под руководством И. И. Жилинского] / WWW.НМС.ВУ // <http://hmc.by/history/>